

I. Stawizniski pozadk

Pod wliwom pietizma su kaž Horni tak Delni Serbja swoju číšcanu bibliju dóstali. Pietizm bě wobnowjen- ske hibanje we wobluku ewangelskeje cyrkwej w 17./18. lětstotku. Tehdy podležeše wjetšina Serbow třom knježerstwam (➤ Wobr. 1): w markhrabinstwie Hornja Łužica wot 1635 sakskemu albertinskemu kurwjerch, w markhrabinstwie Delnja Łužica wot 1657 wójvodze Saksko-Mjezyborskemu (t. r. pôdlanskeje linije Albertinow) a w Choćebuskim wokrjesu jako eksklawa wot 1462 braniborskemu kurwjerch (resp. wot 1701 kralej). Rozdželne knježerstwa wuskutkowachu wšela-

Wobr. 1: Zemjepisne hranicy Łužicy (© Serbski kulturny archiw, Budyšin)

kore wobchadženje politiskeje a cyrkwinskeje vyšnosće ze Serbami. Wosebje braniborski kurwjerch Bjedrich III., pozdžiši kral Bjedrich I. (1657-1713), wopokaza so jako spěchowar pietizma. Wón załoži w lěće 1694 uniwersitu w Sólnicu nad Solawu/Halle an der Saale, kotaž sta so hromadže z Franckowymi założbami (něm. Franckesche Stiftungen), założonymi w lěće 1698, ze srjedžišćom pietistiskeho hibana w srjedźnej Němskej. Hłowny zastupjer ewangelsko-lutherskeho pietizma, kotryž wukonješe spomóžny wliw na Serbow, bě Philipp Jacob Spener (1635-1705). Podobne kaž w Hornjej Łužicy zdoby sej tež w Delnjej Łužicy pietizm najprjedy zemjanow. Z jeho horliwym přiwisnikom staštaj so mj. dr. knježk nad Kórjenjom/ Kahren Christian d. J. von Pannewitz (1655-1703) a jeho mandželska Anna von Lüderitz (1664-1718). Pannewitz dopisowaše sej z Augustom Hermannom Francku (1663-1727) a wobchadžeše w Berlinje w pietistiskich kruhach ze swobodnym knjezom Carlom Hildebrandom von Canstein (1667-1719), założerjom Cansteinoweje biblijownje (něm. Cansteinsche Bibelanstalt) w Sólnicu. Wón wuwědomi sej duchownu nuzu Serbow a chcyše jej z přista-jenjom swědomitych, serbskeje rěče móćnych fararjow

Timo MEŠKANK

Lipščanska uniwersita, Institut za sorabistiku

Nowowudaće delnjoserbskeje biblije 2020: Wokolnosće a tekstowe wosebitosće

The new edition of the Lower Sorbian Bible in 2020: Historical context and textual specifics

This article describes the historical context around the 2020 edition of the Lower Sorbian Bible, which was based on the complete version of this Bible from 1868. The history of the Bible's translation reaches back into the eighteenth century when both the New Testament (1709) and the Old Testament (1796) were published under the influence of pietism. In the twentieth century, the printing of Lower Sorbian religious texts nearly ceased entirely. Religious life only began to be revived in the final years of the communist regime. In the thirty years of democracy that followed, an entire series of Lower Sorbian religious writings have been published. This article also considers some of the specific linguistic aspects involved in the editing of the Bible over the years, above all morphological and syntactic issues.

Keywords: Sorbs; Lusatia; Sorbian language; Bible translations; religious writings

Number of characters / words: 43 122 / 6 410

Number of figures: 12

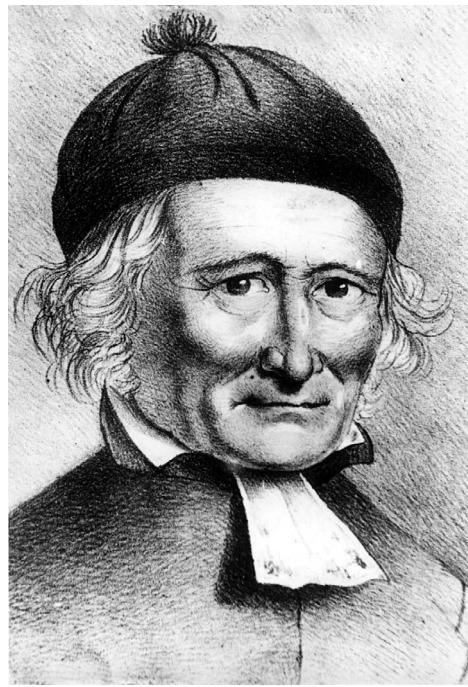
Number of tables: 2

Secondary language(s): Lower Sorbian; Upper Sorbian

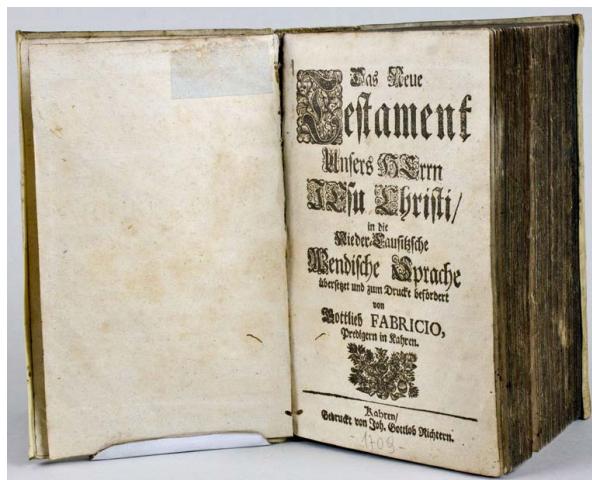
wotpomhać. Z pomocu Cansteina poradži so jemu, Jana Bogumiła Fabriciusa (1681-1741, ➤ Wobr. 2) za duchowneho do Kórjenja zdobyć.

Fabricius je so 1679 w Skwierzynje nad Warantu/Schwerin an der Warthe w Pólskej narodžil, bě pak prawdžepodobnje němskeho pochada. Jako syn mějičela kralowskeho mlyna bě w Gießenje a w Sólnicy teologiju studował a příndže 1701 jako farar do Kórjenja. Tu skutkowaše sydom lět. W lěće 1708 bu za wyšeho fararja do Picnja a 1726 za superintendenta do Choćebuza powołany. W tuthy zastojnswach bě wón zdobom inspektor cyrkwiow a šulow w Choćebuskim wokrjesu. Na zakladźe wukaza pruskeho krala Bjedricha I. z lěta 1712 wudźela wón namjet, za dwě do tři susodne wsy šulu załožić. Jako wučbnicy mějachu so serbski katechizm a serbske spěwarske wužiwać. Pruski kral Bjedrich Wylem I. (1688-1740) zawiedże w lěće 1717 šulsku winowatosć w Pruskej, zdobom wukaza wón w samsnym lěće, zo ma so w serbskich kónčinach kralestwa němska rěč spěchować. Fabricius pak wuži swoju wysoku poziciju za to, zo by nawopak serbsku rěč wobchował. Při tym bě wón, hdyž 1701 do Kórjenja příndže, hakle serbščinu wuknyć počal. Ju nawukny z pomocu Chojnanoweje rukopisneje gramatiki z lěta 1650 a Kita Korna (1669-1733), wot lěta 1706 farar w Popojcach. Nětko da so do přeložowanja nabožinskich knihow do delnjoserbskeje rěče. Knježek nad Kórjenjom Pannewitz wuhotowa jemu za rozšerjenje jeho spisow w Kórjenskej šuli čišćernju. Prěnja, z podpěru knihičíščera Johanna Gottlieba Richtera w lěće 1706 wučiščana kniha bě Lutherowy katechizm pod titulom *D. Martin Luthers s. Kleiner Katechismus*. Wona wuńdže w němskej a serbskej rěči, a to na přeco dwěmaj stronamaj porno sebi. Zajimawši hač tekſt samón je wobšérne předsłowo: W 12-stronskej předrěči (orig. *Vorrede*) podawa Fabricius krótke zjeće christianizowanja Serbow. Dale wuzběhny wón, zo Delnjoserbja w swojej rěči jenož malo nabožinskich spisow maja, wot kotrychž pak so pječa žane njewužiwaja. Tuž wudawa wón - město někakje proby - najprjedy katechizm. Sčehować budže *Nowy zakoń*, za kotryž je wot pruskeho krala Bjedricha I. podpěru přilubjenu dóstal. We 8-stronskej předrozprawje (orig. *Vorbericht*) pak rozložuje Fabricius zasady wašnja pisanja, kotremuž je so podrjadował. Mohl so drje po Polakach a Čechach (orig. »Polen und Böhmen«) měć, ale je so wobmjezoval na wužiwanje diakritikow *n* a *ż* resp. digraf cž za zwobraznenje wotpowědných zwukow kaž tež na realizowanje mjechkikh konsonantow z pomocu *j*, na př. *pjas*, *wjabole*, *dowjerju*, *hußwjeschju*. Hewak poslužuje so wón němskeho prawopisa ze wšemi jeho wosebitosćemi, kaž na př. *sch* za zwuk [ʃ] a *β* za zwuk [s]. Na kóncu wuzběhny wón, zo je so zložoval na Choćebuski delnjoserbski dialekt, dokelž ma so wón za najněžniši a najdokladniši (orig. »zierlichsten und accuratesten«). Fabricius postaji z tym měritka za spisownu delnjoserbščinu, kotař wutwori so w běhu 18./19. lětstotka na zakladźe Choćebuskeho dialekta. Jeho katechizm dožiwi w běhu 18. lětstotka wósom nakładow (WJACSLAWK 1952: 327), štož swědči wo tym, zo služeše lětdžesatki fararjam, diakonam, kěbětarjam a wučerjam swěrnje jako wučbny srědk.

W přením nakladźe katechizma přilubjeny *Nowy zakoń* wuda Fabricius w lěće 1709 (➤ Wobr. 3), potajkim tři lěta po katechizmje. Wón bu tohorunja w naspomnjenej Kórjeńskej čišćerni zhotowjeny, wuńdže tohorunja w němskej a serbskej rěči, ale nětko přeco na jednej stronje porno sebi. Awtor načisny znova wobšérne předsłowo: W 4-stronskej podwólnosci (orig. *Devotion*) džakuje so wón pruskemu kraju Bjedrichej I. za pjenejný dar, kotryž jemu čišć a rozšerjenje knihi zmóžni. Zdobom wuzběhny wón, zo hodži so nětko w šulach

Wobr. 2:
Jan Bogumił Fabricius
(1681-1741)
(© Serbski kulturny archiw, Budyšin)

Wobr. 3:
Nowy zakoń, 1709
(© Serbski muzej,
Chóśebuz)

Choćebuskeho wokrjesa z pomocu nabožnych spisow w serbskej rěči křesćanska wěra rozšerjeć. We 8-stronskej předrěči (orig. *Vorrede*) wuzběhny Fabricius, zo je spřistupnjenje Božeho слова w maćeršinje njeparujomne wuměnjenje za to, zo móhli Serbja křesćansku wěru z wužitkom přiwać. Dale twjerdží wón, zo je drje delnjoserbsku rukopisnu wersiju *Noweho zakonja* w ruce měl, kotaž je so po zdaču po kuskach wot wšelakich awtorow zestajała, ale so hustodosć wot němskeho přeložka po woznamje wotchilała. Najebać to chwali wón prócu přeložowarjow nastupajo serbski slowoskład. Zdobom pokaza wón na to, zo je so wón sam z pomocu Chojnaweho delnjoserbsko-laćonskeho słownika wo to prócował, zawjedzene němske słowa (orig. »die eingeschlichenen deutschen Wörter«) ze serbskimi narunać. Z pomocu bě jemu při tym Kristof Ermel (16_-?17_?), wot lěta 1685 archidiakon při klóšterskej serbskej cyrkwi w Choćebuzu. W 2-stronskej předrozprawje (orig. *Vorbericht*) rozložuje Fabricius skrótka zasady wašnja pisanja, kotrejuž je so podrjadował a kotrež je hižo w přeložku Lutheroweho katechizma nałożował. Po poprawnym tekscē *Noweho zakonja* je Fabricius přidał 8-stronski přivěšk (orig. *Anhang*) někotrych wšědných swjedženskich lekcijow – t. mj. epistolow – ze *Stareho zakonja*. Z tym stwori wón zakład za spřistupnjenje tutych knihow tež w delnjoserbšinje. Fabricius drje płaci za přeložerja tutoho *Noweho zakonja*, ale kaž je Frido Mětšk (1916-1990) hižo 1940 dopokazal, tomu tak njeje. Wón je starší přeložk njeznateho awtora přehladał a za čišć přihotował (MIETZSCHKE 1940: 133). Wo kotry přeložk so jedna, njeje dotal znate, wšako je Bogumił Šwjela (1873-1948) hižo w lěće 1905 zwěsćił (SCHWELA 1905: 48):

»Teke wot Kořeňskeje schischčaře a wot jogo hugbaňa tam ňebužo ße lažko niz hu-blěžich, dokulaž wſchynke ftare pißma tam bu ße spalili.«

Prěni nakład tutoho *Noweho zakonja* drje bě jara mały, a tuž so kniha bórze rozpředa. Jeničce w lěće 1709 wuńdže wona w štyrjoch wšelakich wudawkach (MIETZSCHKE 1942: 85f.). Hižo w lěće 1728 je so w Choćebuzu, hdźež bě Johann Gottlieb Richter swoju čišćernju po Fabriciusowym wotchadže z Kórjenja přepoložil, znowa čiščala. Nowy zakoń dožiwi w lětach 1746, 1759 a 1775 hišeć tři dalše nakłady, kóždy króć po 1 500 eksemplarach čiščane wot Johanna Michaela Kühna w Choćebuzu.

Pruske hlowne bibliske towarzstwo wuda Fabriciusowy *Ten Nowi Testament naſchogo Knieſa a Wūmožnika Jeſuſa Kriſtuſa* w lětomaj 1821 a 1822 znowa, a to na dwoje wašnje: prěni wudawk z němskim a serbskim tekstem porno sebi, kaž mějachu to wšě dotalne wudawki, a druhi jenož ze serbskim tekstem. Wobaj eksemplaraj stej wušloj w dźělarni Choćebuskeho knihičiščerja Johanna Gottlieba Kunzaka. W lěće 1848 pak wuńdże zaso němski a serbski w nakładzie Hródkowskeho knihičiščerja Karla Friedricha Säbischha. Tute dwojorěčne wudaća běchu drje drohe, ale wosebje za šulsku wučbu praktiske. Wučer je móhl zlochka wotpowědne lekcije tež serbsce čitać dać. W lěće 1860 wuńdże dalše ryzy delnjoserbske wudaće *Noweho zakonja*, nětko wot Britiskeho bibliskeho towarzstwa wobstarane a w Berlinje čiščane. Tekst bě Jan Bjedrich Tešnař (1829-1898), wot lěta 1857 diakon při klóšterskej serbskej cyrkwi w Choćebuzu, swědomiće přehladał. »Tutón wudawk je, štož korektnosć teksta a kmanosć čišća nastupa, najlepši ze wšěch« (JENČ 1954: 147), zwěsći Rudolf Jenč (1903-1979) w lěće 1954. Za rěčnu stronku stachu so Tešnarjowe myсле wo delnjoserbskej spisownej rěči směrodajne, kiž bě wón hižo 1853 w tydzeniku *Bramborski ßerski Zaſčnič* načisnył. Tehdy je wón pisał (TEŠNAŘ 1853: 68):

»Ja wam hobwěſčeluju, až wono nam tak schéſchko pschifch ňebžo, rědne a zifto ßerske Ssłowa fa te ňimske[.] do nascheje Rézy fméſchane, namakasch; pschěto my ga mamy Bratſchi, kenž to južor dawno fachopili bu a jo hischci pschěze wězej a wězy zyňe, ja meňim nasche ßerske Bratſchi we gorejznej Lužicy we ftarem ßerskem Méſcze Budyſchiňe.«

Při rěčnym předzělanju *Noweho zakonja* staštaj Tešnarjej dalše delnjoserbskaj fararjej poboku, a to Karlo Eduard Hausig (1821-1870), wot lěta 1855 farar w Gołkojach, a Wylem Theodor Goslau (1824-1903), wot lěta 1854 farar w Módlej. Tešnař sam piše wo wuskim zhromadnym dźěle w dopisu do Pratyje z lěta 1887:

»Něto pak dejachmy te knigly pschigotowasch k schifchčańu a ten ftary hudawk huzyfczich, kenž pólny fchakich fmolkow běfcho. Pérewj pak derbechmy měſch wěſty a dobry prawopis. Tak pfchoſbach dwěju pfchijafchelowu, ab moje hustawki pfcheglédalej a potom ßobu pomogałej na pořežańu. To běfchtej farar Haußig w Gólkøjach a farar Goßblau w Módlej. Tak žělaſcho kuždy pérewj pilne doma a naſtwórk ſebedachmy ße gromadu hokoło mojogo blidka Blěſky ßerbſkeje zerkwě a pfcheglédachmy to žělo.«

A awtor dopisa zhorda doda (TEŠNAŘ 1887: 20):

»Sa lěto běfcho nowy testament gótowy, pyfchny a rědny.«

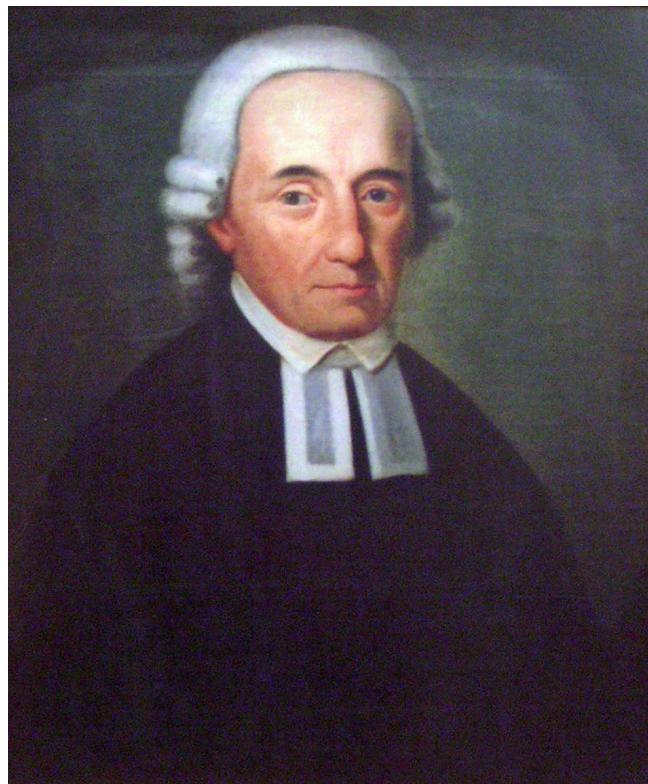
Posledni króć je so *Nowy zakoń* wudał w lěće 1895 na pohnuwanje Pawoła Fryca Broniša (1830-1898), archidiakona při klóšterskej serbskej cyrkwi w Choćebuzu. Kniha je so z pjenježnej podpěru Pruskeho hlowneho bibliskeho towarstwa w Cansteinowej biblijowni w Sólncicy čiščala. Šwjela piše w lěće 1905 wo tutym wudaču (SCHWELA 1905: 48):

»Tenras jo ſe jich 2 000 fchifchczo a južo jo 700 pschedanych, dobre fnaře, až ſerbski lud hyfchczi fa ſerbskim teſtamentom požedaňe ma.«

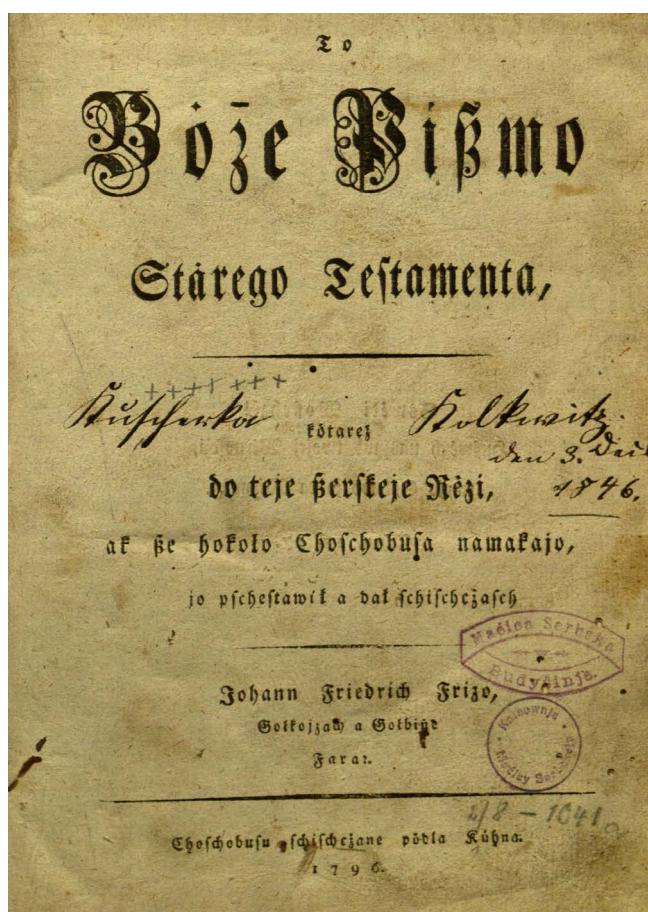
Nowy zakoń w delnjoserbskej rěči wuńdze spoatk 18. lětstotka, *Stary zakoń* pak hakle kónč 18. lětstotka. Jeho přeložowar bě Jan Bjedrich Fryco (1747-1819, ➤ Wobr. 4), wot lěta 1778 farar w ródných Gołkojcach. Wón móžeše so na knižne wudača dweju knihow ze *Stareho zakonja* zložować: *Psalmы* a *Kniga Jezus Sirach.* Wobě bě Jan Ludwig Will (17__?-1771), wot lěta 1736 farar w Brjazynje, do delnjoserbskeje rěče přestajil a 1753 resp. 1754 přeni króć wudał. Will bě rodzený Němc z Küstrina, hdžež dželaše jeho nan jako sudniski asesor. Korla Awgust Jenč (1828-1895) wo nim w lěće 1880 piše (JENČ 1880: 147):

»Kaž Fabricius a [Johann Gottlieb] Hauptmann bě tež wón z luboscu k Serbam serbscy nauknył a je potom swěru bjez Serbami a za Serbow skutkowař a jich pismowstwo přisporjal.«

Wobě bibliskej knize wuńdzeštej w prěním nakladze w cíšćerni Johanna Michaela Kuehna w Gubinje, w druhim nakladze pak 1764 resp. 1769 pola samsneho cíšćerja w Choćebuzu. Fryco, kiž bě so 1747 w Gołkojcach jako syn fararja narodžil a po zažnej smjerći staršeu pola Wjerbnjanskeho fararja Samuela Ludwiga Šyndlarja (1716-1798) wotrostl, studowaše wot 1766 do 1768 teologiju a filozofiju w Sólncicy (SCHLEGEL 2019: 17). Zdobom dželaše tu na šulach syrotownje Franckowych założbow jako wučer. Najpozdžišo na swojich džělowych městnach w Delnjej Łužicy - wot 1769 jako subdiakon we Wětošowje, wot 1773 jako farar w Körjenju, wot 1778 jako farar w Gołkojcah - zezna so z dotal wušlej nabožnej literaturu w maćernej rěči a rozsudži so, skónčne cyły *Stary zakoń* do delnjoserbščiny přenjesć (➤ Wobr. 5). Wot 1791

Wobr. 4:
Jan Bjedrich Fryco
(1747-1819)
(© Serbski kulturny archiw, Budyšin)

Wobr. 5:
Stary zakoń, 1796
(© Serbski kulturny archiw, Budyšin)

do 1793 zdokonja swoje předewzaće, kaž nam připis na poslednjej stronje zachowanego rukopisa wobswědči. Přirunanje jeho dźěla z přeložkom *Psalmon* a *Knihi Jězus Sirach*, kotruž bě Will zhotowil a wozjewił, wujewi, zo bě Fryco jón drje wužił, ale rěčne polěpšil. Nastork do chwlobneje dźławosće bě Frycej tehdysi pruski justicny minister a nawoda duchownego departementa Johann Christoph Woellner (1732-1800) dał, kotryž so wo skrućenje třoch hlownych nabožinow, t. r. ewangelsko-lutherskeje, ewangelsko-reformowaneje a katolskeje, prócowaše. Wot duchownego departementa dosta přeložowar přiražku 500 tolerjow za číšć, wot sakskeho kurwjercha Bjedricha Awgusta III. (1750-1827) pak jónkrótnu podpěru 75 tolerjow, hačrunjež njebě Lubinske konsistorstwo jako cyrkwinska wyšnosć přeložk doporučilo (LEHMANN 1930: 121). Hakle w lěće 1796 poradži so Frycej, rukopis do číšća dać. Kniha wuńdze pod titulom *To Bóže Piſmo Starego Testamenta* w číšćerni Kuehna w Choćebuzu. Fryco je za swoje dźělo wjele procy nałożował, je so ludži na polach a zahonach prašał za tym abo tamnym slowom, zo by najlepši wuraz namakał. W 5-stronskich přispomnjenjach (orig. *Bemerkungen*) rozložuje Fryco principy pisanja a čitanja, kotrež je wón nałożował. Jeho inventar pismikow je šěrši hač dotal w pismowstwie trjebany, na př. rozeznawa wón jako prěni twjerde *βch* za zwuk [š] wot mjeckeho *sch* za zwuk [č] - na rozdžel wot němskeho srjedźnego [ʃ] - kaž tež twjerde ž za zwuk [z] wot mjeckeho ž za zwuk [z] - na rozdžel wot němskeho srjedźnego [ʒ]. Tekst *Stareho zakonja* wuńdze - poruno *Nowemu zakonjej* - jenož jednorěčne delnjoserbsce. »Přeložk na 1 073 stroñach in 4. [= in quarto] je dobry a klassiski a njedyrbjal w žanej slowjanskej knihowni pobrachować« piše Jenč 1880. »Ryč je po móžnosći čista« (JENČ 1880: 88). Předlohu twori Lutherowe wudaće biblije. Poradži so, 600 eksemplarow w cyrkwiach a šulach Delnjeje Łužicy rozpředać, zbytk 300 do 400 eksemplarow kupi w lěće 1805 założene Pruske bibliske towarstwo (LEHMANN 1930: 122), kotrež so 1814 přemjenowa na Pruske hlowne bibliske towarstwo.

Prěni pospyt wo wudaće dospolneje delnjoserbskeje biblije zesutkowni w lěće 1824 Jan Zygmunt Bjedrich Šyndlař (1758-1841, ➤ Wobr. 6), wot lěta 1796 wyši farar w Picnu. Wón bě 1822 z pomocu Pruskeho hlowneho bibliskeho towarstwa znowa wudał jednorěčny Fabričiusowy přeložk *Nowego zakonja* w Choćebuzu (hlej horjeka) a 1824 Frycowy přeložk *Stareho zakonja* w Berlinje (➤ Wobr. 7) a da wobě knize do jedneje wjazać, bjez toho zo by zhromadne knižne wudaće bibliju mjenoval. Šyndlarzej dyrbí so připóznać, zo je so wón wo zjednotnjenje rěče prócował. Manfred Starosta (*1941) k tomu w lěće 1994 zwěscí (STAROSTA 1994: 246):

»Do rěcy Fryca njejo zapśimjel, jano ortografija se tšochu změni, casy k lěpšemu ako pší rozeznawanju wokalowu i - y, což njejo se Frycoju poražilo, casy k špatnjejšemu ako njerozeznawanje š - š, wobnowjenje ĺ na městnje ĺ ako wliw Picańskego dialekta. Pší wudašu NT pak zapśimnjo do rěcy Fabriciusa, a to po rěčnem pšíklaže Fryca.«

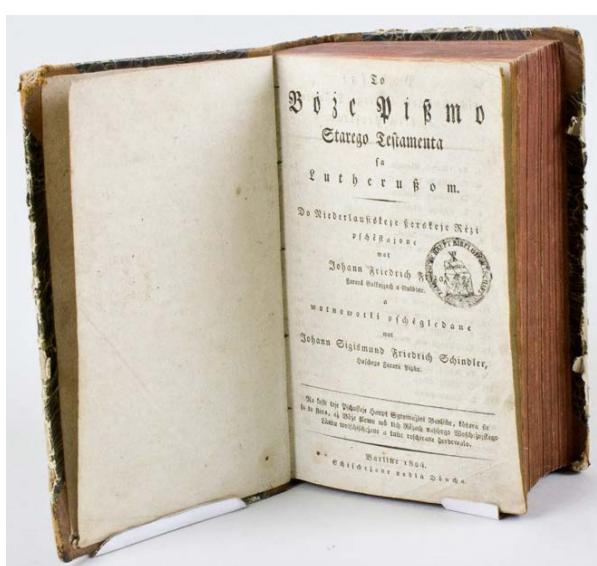
Wobr. 6:
Zygmunt Bjedrich
Šyndlař (1758-1841)
(© Serbski muzej,
Chósebuz)

J. S. Fr. Schindler.

Zawiedżenie artiklow před substatiwami, tworjenje pasiva z pomocnym werbom hordowaś, rozwjazanje participialnych konstrukcijow a šěrše wužiwanie serbskich werbow su tež pozdžiši wudawarjo biblije jako přinošk k ludej zrozumliwışej rěči akceptowali. Najdokladnišo je Fabian Kaulfürst (*1978) rěčne změny, kiž su so při wobdželanju druheho a třečeho wudaća *Stareho* a *Nowego zakonja* 1822/24 resp. 1868 přewjedli, přepytował a předstajil. Počahujo so na *Nowy zakon* dóndže wón w lěće 2012 k wusudej (KAULFÜRST 2012: 73):

»Pší tom se wopokažo, až wjeliki žel rozdželov mjazy předneju (1709) a slědneju (1868) analyzērowaneju

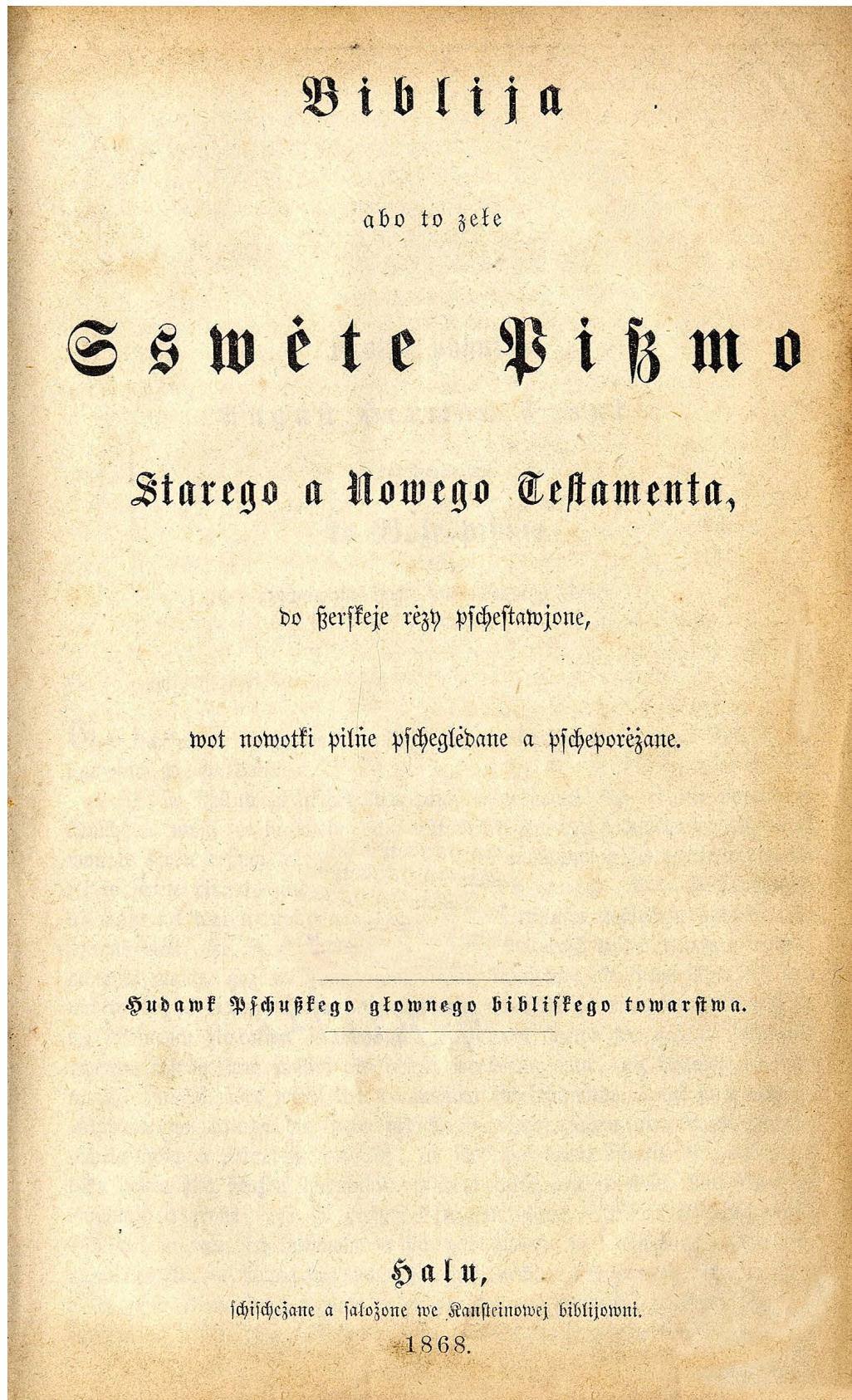
Wobr. 7:
Stary zakon, 1824
(© Serbski muzej,
Chósebuz)

wersiju Nowego Testamenta wustupuju južo w edicji Šyndlarja z lěta 1822. Jogo pózél na wuwišu pisneje dolnoserbščiny njejo se dotychměst dosć pšípóznawał.«

Štož nastupa *Stary zakoń*, zwěsći pak awtor studije (KAULFÜRST 2012: 76):

»Kwalita Frycoweje rěcy wót blyščujo se teke we wuslēdkach pśedlažeceje analyze[,] a to wósebnje pšež to, až namakaju se – wótgłdajucy wót pšawopisa – lěbda rěcne pseměnjenja w dalšnyma redakcjom ST.«

W lěće 1868 wuńdze skónčne cyła *Biblij abo to zeče Sswête Piſmo Starego a Nowego Testamenta, do berjkeje rězy pſcheftawjone, wot nowotki pilne pſchegleđane a pſcheporéžane, wudata wot Pruskeho bibliiskeho towarstwa a čišćana w Cansteinowej biblijowni w Sólncicy* (► Wobr. 8).

Wobr. 8:
Biblij, 1868
(© Serbski kulturny
archiw, Budyšin)

Wobr. 9:

Jan Bředrich Tešnář

(1829-1898)

(© Serbski kulturny archiw, Budyšin) **II. Kontekst nowowudaća biblije w lěće 2020**
Na kóncu 19. lětstotka je býlo serbstwo w Delnjej Łužicy w tójšto kónchinach hišće žive. Arnošt Muka (1854-1932) naliči w swojim ludowědnym wopisowanju *Dełnjołužiske Serbstwo w lěće 1880*, kotrež wuńdze w Časopisu *Maćicy Serbskeje* 1884, w Choćebuskim wokrjesu dwaceći wosadow a filialnych wosadow, hdžež bě serbščina w cyrkwi a šuli prezentna. Konkretne połoženie bě wězo wot toho wotwisne, hač mějachu wosady hišće serbskeho fararja resp. wučerja (MUKA 1884: 82):

»W Bórkowach, Wjerbnje a Brjazynje staj serbska a němska Boža služba dželenej, w Bórkowach ma so, njeje-li němska spowědź, serbski kemš prjedy, w Wjerbnje stajne posled němskeho; [...]. Póstne předowanja a něšpory su tudy jenož serbske, kaž wjetši džel we wšitkich delnjoserbskich cyrkwach, kiž maju hišće serbskich duchownych.«

Do přenjeje polojcy 20. lětstotka běchu so towaršnostne poměry wuraznje změnili a bě so serbskorěčny teritorij nahladnje pomjeňsil (► Wobr. 10). Delnjoserbske kemše wotměwachu so w lěće 1927 po zwěšćenju Bogumiła Świele (1873-1948) jenož hišće prawidłownje kóždu njedželu w Dešnje, hdžež bě wón sam wot lěta 1913 z fararjom, a w klóšterskej serbskej cyrkwi w Choćebuzu, hdžež skutkowaše wot 1927 Wylem Nowy (1870-1933) jako farar. W Bórkowach poskićachu so 6-tydžeńsce delnjoserbske kemše, w Golkojach a Wětošowskej serbskej wosadze pak jenož štwórčlénje (SCHWELA 1927: 14). Za čas nacionalsocializma a komunizma bu serbske cyrkwinske žiwenje ze zjawnosće wuhnate, štož polékowaše kaž ateizowanju tak přeněmčenju Serbow. Ewangelske konsistorstwo marki Braniborska zakaza Śweli w lěće 1941, zjawne kemše w serbskej rěči wotměwać. Wón poda so tuž na wuměnk a přesydlí so do durinskeho Rudolstadtka k swojej džowce. Jeničkemu delnjoserbskemu fararjej za čas NDR Herbertej Nowakej (1916-2011) pak zapowě cyrkwinske wjednistwo městno w Delnjej Łužicy, wón skutkowaše wot 1947 w Pěš Dubach w Braniborskej. Božé slovo w delnjoserbskej rěči zaklinča tuž jenož hišće přiležnostne na domiznískich swjedženjach abo w priwatnych domjacnosćach.

Hakle na kóncu 1980-tých lět zwěrichu sej Delnjoserbjia, so ze swojej mačeřčinu do zjawostneho rumu cyrkwjě wróćić. Skupina křeščanow pod nawodom Christina Janojc (*1961) přeprasy na serbske popołdnjo, kotrež so 27. septembra 1987 w Dešnjej cyrkwi wotmě. Prědowanje přewza Helmut Hupac (*1950), kotryž skutkowaše wot lěta 1983 w Kórjenju jako farar. Na zarjadowanju wobdželi so 70 křeščanow z Dešna kaž tež blišeje a dalšeje wokoliny. W lěće 1988 založi so jako bazodemokratiske zjednočenstwo t. mj. žělowa kupka Serbska namša, kotař bu wot Ewangelskej cyrkwi Berlin-Braniborska na swojej synodze 1989 jako cyrkwinski skutk wobkrućena. Poradži so Choćebuskeho generalnego superintendenta Reinhardta Richtera (1928-2004) za zaměry skupiny zdobyć. Wón přewza moderaciju mjez bazu a cyrkwinski wjednistwom. Na nastork Werner Měškanka (*1956) wuńdze w meji 1988 přenje wudaće delnjoserbskeho cyrkwinskeho lopjena *Pomogaj Bog* jako příloha hornjoserbskeho časopisa

Jako zawod do biblije je tekstej předstajeny 6-stronske krótke powučenje Augusta Hermana Franki, kak dyrbi křesčan Bože słwo z prawym wužitkom čitać. K tomu so přida 2-stronske stawiznske zjeće pod nadpismom *Luby ſerbski ſud!*, w kotrymž wudawaćeljo spomóžne džélo Fabriciusa a Fryca wužběhuja. Po tym sčehujetej jednorěčny tekſt *Stareho a Nowego zakonja*. Hłownu starosć wo wudaće Swjateho pisma bě Golkojski farar Karlo Eduard Hausig na so wzal (JENČ 1880: 89). Jemu po boku stejachu Kito Albin (1802-1888), wot lěta 1833 farar w Góřenjowje, Jan Bředrich Šadov (1814-1894), wot lěta 1852 farar w Małym Dobrynju, Pawoł Fryco Broniš (1830-1898), wot lěta 1859 farar w Lutolu, Oskar Pank (1838-1928), wot lěta 1862 farar w Skjarbošcu, a Jan Bředrich Tešnář (1829-1898, ► Wobr. 8), wot lěta 1862 farar w Njedowje/Nieda w Hornjej Łužicy. Posledni mjenowany je, kaž wón sam w Pratyji z lěta 1887 piše, Franckowe powučenje do delnjoserbščiny přenjesl a krótke stawiznske zjeće woasta do delnjoserbskeho *Nowego a Stareho zakonja* napisal (TEŠNAŘ 1887: 21). Ćišć biblije z lěta 1868 wosta dla přiběrajcy njepřihódnych towaršnostnych poměrow w Němskej dlěje hač 150 lět přenje a jeničke wudaće w delnjoserbskej rěči.

Wobr. 10:
Woteběranje rěčneho
teritorija delnjo-
serbščiny (© Serbski
muzej, Chóšebuz)

Pomhaj Bóh. Wot februara 1991 wuchadža wone měsačne jako wosebita strona delnjoserbskoho tydženika *Nowy Casník*. Zamołwići redaktorojo běchu do 1990 Werner Měškank, 1991-1992 Hanelora Handrekojc (*1951), 1992-2014 Adelheid Dawmowa (*1950), 2015-2019 Ines Neumannojc (*1971) a wot septembra 2019 Stefanie Krawcojc (*1975). W lěće 1994 założichu delnjoserbscy prócowarjo Spěchowánske towaristwo za serbsku rěč w cerkvi z. t., zo móhla žělowa kupka Serbska namša lěpjé pjenježne srđki nałożować, kiž wunjesu kolekty, ale tež přiražki ze strony cyrkwe. Z pomocu časopisa *Nowy wóasadnik* a internetneho portala www.serby.ekbo.de sposředkuje spěchowánske towarstwo wot lěta 2015 nowinki na delnjoserbskim cyrkwinskym polu.

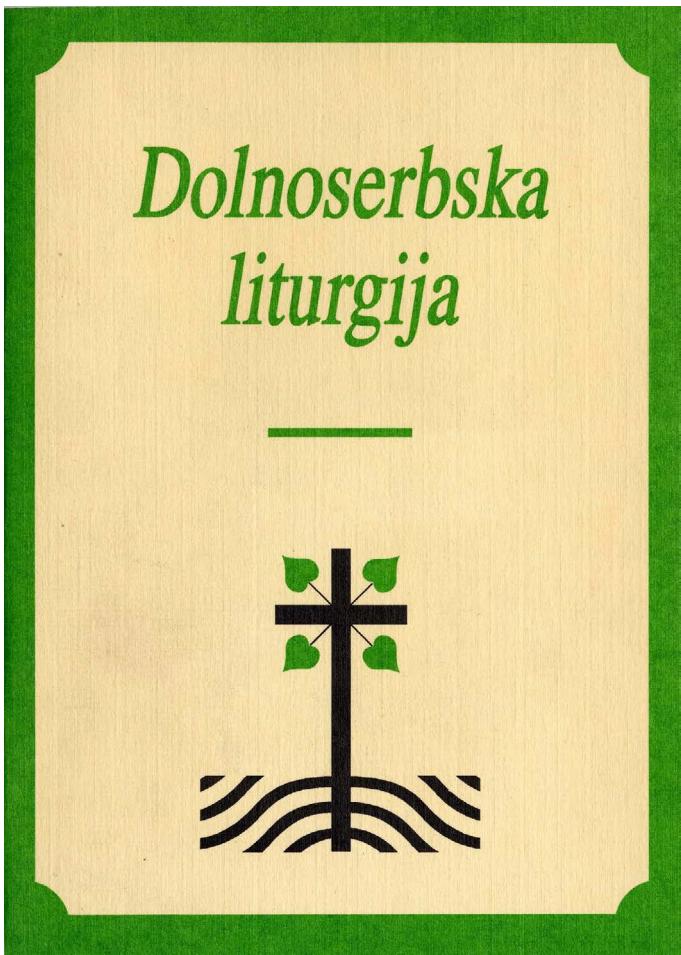
Jako najwjetší nadawk za woživjenje nabožneho žiwjenja Delnjoserbow wustaji so wudžělání duchowneje literatury. Wot t. mj. knihownje wšedneho člowjeka, kotaž wobsteješe za čas pietizma z biblike a katechizma, ze spěwarskich a paćerskich knihow kaž tež z protyki, njebě hač na protyku ničo načasne k dispoziciji. Jako poslednje běchu 1915 wušli *Duchowne kjarliže*. Jednaše so tehdy wo nowowudače spěwarskich z lěta 1882 (RICHTER 2007: 890):

»Mala kupka kjarližarjow – Hajndrich Głowani (1833-1884), Kito Šwjela (1836-1922) a wósebje Mato Kosyk (1853-1940) – ga jo tencas wuželała modernješu rěčnu wersiju spiwanjow, píši comž jo serbski basnikař (poet) a pódzješy farař M. Kosyk wjeliki žél kjarližow we slowje, rymje a rytmusu pôlepsyl.«

Wot lěta 1991 do lěta 2020 wuńdze cykrownje šěsc duchownych spisow, kotrež naspomnjeny njedostatok zdźela narunaja.

Sprěnja: W lěće 1991 wudaštej žělowa kupka Serbska namša a generalna superintendentura w Choćebuzu 19-stronski zešiwk *Dolnoserbska liturgija* (► Wobr. 11). Wón wobsahuje wotběh serbskich kemšow kaž tež někotre psalmy. Wosebitosé je, zo su wšitke teksty na dwoje wašnje wotcišćane – na lěwej stronje w pismje frakturna z němskim prawopisom, na prawej stronje pak w pismje antikwa z analogiskim prawopisom. Přičina bě, zo je drje mlódša generacija w šuli

Wobr. 11:
Dolnoserbska liturgija,
1991 (© Serbski muzej,
Chósebuz)

Madleny Norbergowej (*1958) bě 274-stronski spis pod titulom *Dolnoserbske perikopy. Biblijiske cytanja za dolnoserbske namše* na zakladže němskich perikopowych knihow zestajała a do čišća přihotowała.

Zeštvrta: W lěće 2016 wuńdze na iniciatiwu projektoweje skupiny 48-stronski zešiwk *Týca. Spiwarske za młodych fuži*. Čłonojo skupiny Ingolf Kšenka (*1957), Christiana Piniekowa (*1958) a Bernd Pittkunings (*1960) su dohromady 75 němskich spěwow za młodžinu wuběrali, teksty přełožili a hudźbnje wobdzéžali. Spis ma słužić jako wudospołnjenje spěwarskich, kiž wšak žane nowočasne kěrluše njewobsahuja.

Spjata: Wot lěta 2019 wuchadźeja lětnje tež w delnjoserbskej rěči 120-stronske Ochranaowske hesla pod titulom *Bóże słwo na kuždy żen*. *Gronka ochranojskeje bratšojskeje wósady*. Jedna so wo zběrku krótkich biblijskich tekstow, kotruž Ochranaowska bratrowska wosada kóždolětnje z němskorčeňe zběrki 1 824 starozakonskich wjeršow wulosuje a z příhodnym nowozakonskim tekstem do lětnego cyklusa zrjaduje. Ochranaowske hesla přełoža so mjeztym kóždolětnje do wjace hač šesćdzesat rěčow swěta.

Zešesta: Zakład za wudaće Ochranaowskich hesłów w delnjoserbskej rěči bě spřistupnjenje serbskeje biblije w aktualneje płaćwiej prawopisnej normje. Spěchowańske towaristwo za serbsku rěc w cerkwi z. t. je w zhromadnym dźele z Choćebuskej wotnožku Serbskeho instituta w lěće 2018 cejdejku wudalo, kotraž wobsahuje posledni čišć biblije z lěta 1868 – a to w originale jako fraktura z němskim prawopisom a w džensa wužiwanyim pismje jako antikwa z analogiskim prawopisom. Fabian Kaulfürst je w lěće 2019 na sympoziju *Překlad Bible – biblický jazyk* w Praze wo digitalnym wudaću biblije přednošował a na drobne wotchilenja wot aktualnego prawopisa skedźbił, na př. pisanje skupiny *hu-, ho-* na spočatku słowa město *wu-, wo-/wó-* (KAULFÜRST 2018). W doslowje k digitalnemu wudaću *Biblijja 1868 I 2018* zwěscí Hartmut S. Leipner (*1958) jako předsyda spěchowanského towarzstwa (LEIPNER 2020: XIV):

»Jo było wót samego zachopjeńka jasne: Tuchylu njejsu kapacity pšeložyś Bibliju wót-nowotki.«

Tohodla bě jenička móžnosć, biblijski tekst w delnjoserbskej rěči spřistupnić, jón po džensním wašnju pisanja prezentować. Na te wašnje wobsteji nadžija, zo namaka nowa generacija wěriwych přistup k žórlu křesćanstwa. W lěće 2020 wuńdze skónčne 1 339-stronska kniha

nowe pismo nauknyła, starša generacija pak, kotraž bě šulu do 1945 wuchodźiła, nic. Wona znaješe nabožne teksty jenož ze starych spisow 19. lětstotka. Jednaše so tuž wo didaktiski přistup, kiž zmóžni poněčimny přechod na uzus, kiž w serbskim pismowstwie kónc 20. lětstotka knježeše.

Zdruha: W lěće 2007 wuda Spěchowańske towaristwo za serbsku rěc w cerkwi z. t. 952-stronske spěwarske pod titulom *Duchowne kjarliže*. Wone wopříjeja 374 kěrlušow kaž tež h. mj. delnjoserbsku liturgiju a wuběrk psalmow. Nowe bě, zo wobsahuja knihi prěni króć tež melodije. Dwoje wašnje předstajena teksta – fraktura a antikwa – so wobchowa.

Střeća: W lěće 2011 wuda t. mj. žělowa kupka Dolnoserbske perikopy, kotraž bě so 2003 założiła, teksty za předowanja a biblijke čitanja, kiž so na kemšach trjeba-ja. Redakcja pod nawodom

pod titulom *Biblja. Nowošć na zaklaže serbskeje Biblige z lěta 1868* (► Wobr. 12). Nětko wšak jenož w pismje antikwa.

EKSURS: Hižo w lěće 2017 je Hartmut S. Leipner roscacy zajim za serbsku rěč w cyrkwi Delnjeje Łužicy zwěscil. Zdobom načisny wón hranicy čestnohamtskeho angažementa w sčehowacych slowach (LEIPNER 2017: 11 sc. [2]):

»Cesćej se pšašaju nimske fararje Dolneje Łužyce, lěc mógalu kupka Serbska namša serbsku abo serbskonimsku namšu sobu wugótowaś. Móžnosći angažerowanych dobrowólnikow abo cesnoamtskich su pak jadnab žaseš namšami wob lěto – kužda z něži 70 woglédarji – zwupócerane. Nowe formy ako wót Spěchowańska towaristwa narażona krajnokerwinska Serbska wósada, kótaraž ma swój etat w ramiku EKBO za fararja, rumnosci a wěcne srédki, su notne.«

Hač so tute přeća hdys zwoprawdza, poakaže přichod.

Wobr. 12:
Hartmut Leipner
ze starej biblij 1868
a nowym wudaćom
2020 (© Werner
Měškank, Chósebuz)

III. Rěčne wosebitosće delnjoserbskeje biblike

Delnjoserbska biblia z lěta 2020 dže wróco na wudaće z lěta 1868, kiž zložuje so na přełožk *Nowego zakonja* Jana Bogumila Fabriciusa z lěta 1709 a *Stareho zakonja* Jana Bjedricha Fryca z lěta 1796. Na rozdžel wot Miklawša Jakubicy (14_-?_15_?), kiž dokónči jako prěni 1548 přełožk *Nowego zakonja* do delnjoserbsčiny, njejstaj Fabricius a Fryco slowjanske přełožki bibliskich tekstow wužiwałoj. Ewa Siatkowska (1930-2020) zwěscí k tomu w lěće 1996 (SIATKOWSKA 1996: 256-257):

»Fabricius mniej używa germanizmów niż Jakubica, co może dziwić wobec jego niemieckiego pochodzenia. Troskę o czystość języka wniosł jednak na pewno z kręgów pietystycznych w Halle, gdzie studiował. Pietysi prograniowo walczyli o kulturę języka niemieckiego, m.in. przez zakładanie różnych towarzystw naukowych. Tę zasadę Fabricius realizował w swojej pracy nad lużyckim *Nowym Testamentem*. Pożyczek z innych języków również u niego nie znalazłam.«

Kaž je želowa kupka Dolnoserbske perikopy w lěće 2011 dopokazała, njewobmjezuja so rěčne wosebitosće jenož na leksikaliske požčonki z němčiny, ale woprímuja tež morfologiske a syntaktiske njejednotnosće resp. wotchilenja wot normy. Počahujo so na slowoskład pisa so w zawodze do perikopow (NORBERG 2011: 17):

»Což leksiku nastupa, smy na to glědali, až mamy teke we wobgraniconej lichje stare ludowe wuraze w tekstach, ako »štunda« [město gózina] abo »z tebu« [město z tobu]. Smy ale we gļownem glědali na wušy stil pisneje rěcy.«

Štož nastupa morfologiske a syntaktiske njejednotnosće resp. wotchilenja wot normy je Helmut Faska (*1932) w lěće 2004 tři problemowe wobluki přeptytował a předstajił: prezensowe formy perfektiwnych werbow, wuraz gramatiskeje kategorije žiwosće kaž tež wužiwanje a deklinowanje numeralow. Wón zwěscí mj. dr., zo je hižo Fryco w swojim přełožku *Stareho zakonja* 1796 na rozdžel wot Fabriciusoweho *Nowego zakonja* 1709 wjetšinu prezensowych formow *a-* a *i-*konjugacije z infiksom *-o-* tworil, štož wotpowěduje džensnišej normje (FASSKE 2004: 332). W někotrych z naspomnjených problemowych padach je so želowa kupka Dolnoserbske perikopy rozsudžila, změny přewjesć. Jako příklad za morfologiske a syntaktiske njejednotnosće resp. wotchilenja wot normy w bibliji z lěta 1868 móžemy předstajić wuržek z ewangelija pola Lukasa, třećeje knihi *Nowego zakonja*. Do stareho teksta, kotryž namakamy w lěwym stolpiku, su wobdželarjo perikopow na tójšto městnach zasahowali, zo bychu jón džensnišemu stawej spisownorěčneje normy delnjoserbsčiny přibližili:

Tab. 1:
Příkladne wobdželanie
bibliskeho teksta 2011

<i>Evangeliom sw. Lukasa</i> 11. Staw	<i>Ewangelium pła Lukasa</i> we 11. stawje
Jezus hucy swých huknikow se módlis; hugónjenje togo carta; póžedane znamje; pomscéca rěc pšešiwo Farizejarjow.	
1. A wóno se stanu, až wón běšo we jadnom měsće, a se móslašo, gaž wón pšesta , žašo jaden wót joko huknikow k njomu: Kněžo, huc nas se módlis, rowno ako tež Jan swých huknikow hucyl jo.	¹ A wóno se stanu, až Jezus běšo we jadnom měsće a se móslašo. Ako wopšesta , žašo jaden wót joko wuknikow k njomu: »Kněžo, wuc nas se módlis, rowno ako tež Jan swých wuknikow wucyl jo.«
2. Wón pak žašo k nim: gaž wy se módliso, ga * rjaknišo : Wóśc nas, kenž sy na njebju, huswěšone buži twojo mě; twojo kralojstwo pšíži; twoja wóla se stani ako na njebju, tak teke na zemi. * Mat. 6, 9.	² Wón pak žašo k nim: »Gaž wy se módliso, ga gronišo : Wóśc! Wuswěšone buži twojo mě. Pšiž twojo 'kralejstwo .«
3. *Naš wšedny klěb daj nam kuždy žen. * 2 Mojz. 16, 19. 21.	³ Naš wšedny klěb daj nam ženak ak ženik
4. A wódaj nam naše grěchy; pšeto tež my wódawamy wšyknym našym dlužnikam; a njewjež nas do spytowanja, ale humóž nas wót togo zlego.	⁴ a wódaj nam naše grěchy; pšeto tež my wódawamy wšyknym, kenž se na nas pšegrěšju; a njewjež nas do spytowanja.«
5. A wón žašo k nim: chto mjazy wami bužo pšijašela měš , a k njomu hokolo połnocy hyš a k njomu groniš: pšijašel, póžyc mě tsi pokšyt klěba;	⁵ A wón žašo k nim: »Chto mjazy wami by měl pšijašela a šel k njomu wokolo połnocy[,] aby jomu gronił: Pšijašel, póžyc mě tsi pokšyt klěba;
6. Pšeto mój pšijašel jo ku mnjo pšišel wót drogi, a ja njamam , co by jomu prědk kladl.	⁶ pšeto mój pšijašel jo ku mnjo pšišel z drogowanja, a ja nic njamam , co by jomu dał k jězi,
7. A ten nutšikach derbjel wótgronjacy rjaknuš: njecyń mě hobuze ; te žurja su južo zamcone, a móje žiši su ze mnu we póstoli; ja njamógu stanuš a tebje daš .	⁷ a ten wót nutši by wótegronił: Njecyń mě žedneje wobuze! Žurja su južo zamknjone, a ja a móje žiši smy južo w póstoli; ja njamógu stanuš a tebje něco daš .
8. Ja žeu wam: gaž wón rowno njebužo stanuš , a jomu dawaš togodla , až joko pšijašel jo, ga bužo wón glich joko *njesromnego naběgania dla stawaš a jomu dawaš , kakž wjele wón pôderbi.	⁸ Ja žeu wam: A gaž wón južo njestanjo a jomu njadajo , rownož to joko pšijašel jo, ga bužo stawaš togo njesromnego nuzkanja dla a jomu *daš, tak wjele ako wón pôderbijo .«
(Biblja 1868 / 2020: 1 123)	(Perikopy 2011: 231)

Nimo leksikaliskich porjedženkow (wosebje nastupajo konjunkcije) namakamy tež stilistiske, syntaktiske (dwójna negacija, rekacija werbow) a morfologiske (infiks -o- pola prezensowych formow perfektywnych werbow *a-* a *i*-konjugacije; žadyn zestajany futur perfektywnych werbow – z wuwzaćom zmylnego »bužo *daš«). Štož nastupa **Wótčenaš w Luk. 11,2-4**, tak su wobdželarjo Perikopow wobkedžbowali stav teologiskeho slědženja. Wudače biblije z lěta 1868 ma hišće dlěšu wariantu paćerja, kotruž bě Luther na zakladźe tekstoweje podoby Nowego zakonja z kónca 4. lětstotka přewzał. Džensa znajemy tekstowe podoby z kónca 2. lětstotka, w kotrychž je krótša warianta jako poprawna dokladžena (JEREMIAS 2014: 330). Zajimawe je w tym zwisku, zo su wobdželarjo wobchowali z wudaća 1868 substantiwi »*kralejstwo«, kotryž płaći džensa jako zestarjena forma substantiwa »kralojstwo«. Tohorunja je w tekscē preteritumowa forma werba »žašo« (infinitiv »žaš«) wostała, hačrunjež bychmy w džensnišej neutralnej spisownej rěci wočakowali perfektowu formu »jo gronił«. To wšak móže zwisować z tym, zo su wobdželarjo džiwali na wyši stil spisowneje rěče, kiž je w padźe biblije hustodosć zdobom archaizowacy.

Kajke rěčne wuwiče je delnjoserbščina wot přenich pisomnych pomnikow hač do džensnišeho brała, njech nam delnjoserbski **Wótčenaš w Mat. 6,9-13** znazornja. Njedžiwajcy toho wostanje za nowočasne, rěčne předželane wudače biblije tójsto džěla:

Nowy testament, 1548, rukopis (ŠEWG 1967: 8)

Woschz nafsch, zcofch fy w Nebefach. Twoie meene butcz wofwiczone. Prcihitcz twoie kraloftwo. Twoia wuola se ftan, na zemy, iak w nebefach. Nafch fchedni Chleb, day nam schinfa. A woday nam nafche wieny, yakofch y me wodawamy nafchim winikom. A ne zawaesch nas do zpittanā krome wiemosch nas wot zlego. Pscheto twoie ie to kraloftwo, a ta motcz, a ta Czefnoscz na Weky Amenn.

Euangelium S[witego] Matheuffa, Ka[pitol] VI, 9-13

Tab. 2:
Delnjoserbski
Wótčenaš wot
16. do 21. lětstotka

Nowy testament, ≈ 1650, rukopis (ŠEWG 1996: 86)

Nasch woschz wöttom niebiu twoyo Meh buschi hußweschenö, twoio Kroleistwo pschyschi, twoya wohla be stany, ak na Sehmi, tak teke na niebiu, naschedni kléb daj nam schienba, a wodai nam nafche wyni, ak mü wodawamü nafchüm wynikam, a niewesch naß do spütowanie, ale wümosch nahß wot togo slego. Pscheto twoyo io to Kroleistwo, a ta moz, a ta zesz wönimernoßzi. Amen.

Evangelium Secundum Matthæum, Caput VI, 9-13

Das Neue Testament, 1709, čiść (FABRICIUS 1709: 25 sc.)

Woschz nas / kenž bū na nebách / hußweschone buži twojo mē. Twojo kralejstwo pschiži; Twoja wohla be stani / ako na nebū tak tefch na semi. Nafch fchedni kléb daj nam žinba. A wodaj nam nafche wiñi / ako mü wodawamü nafchim winikam. A newohži nas do spútowanā / ale humoži nas wot togo flégo. Pscheto twojo jo to kralejstwo / a ta moz a ta zefcz / do nimernoscži / Amen.

Evangelium S. Matthäi, 6. Staw, 9-13

Nowi Testament, 1822, čiść (NT 1822: 7 sc.)

Woschz nafsch, kenž bū na nebū. Hußweschone buži twojo mē. Twojo kralejstwo pschiži; twoja wohla be stani, ako na nebū, tak tefch na semi. Nafch fchedni kléb daj nam žinba. A wodaj nam nafche wiñi, ako mü wodawamü nafchim winikam. A newohži nas do spútowanā, ale humož nas wot togo flégo. Pscheto twojo jo to kralejstwo, a ta moz a ta zefcz do nimernoscži, Amen.

Evangelium śwétego Matthäuþa, 6. Staw, 9-13

Biblia, 1868, čiść (Biblia 1868: NT 9)

Wofchz nas, kenž by na nebju, hußweschone buži twojo mē. Twojo kralejstwo pschiži. Twoja wola be stani, ako na nebju, tak tež na semi. Nafch fchedny kléb daj nam žinba. A wodaj nam nafche wiñi, ako my wodawamy nafchym winikam. A newež nas do spytowanā, ale humož nas wot togo flégo. Pscheto twojo jo to kralejstwo, a ta moz a ta zefcz do nimernoscži, Amen.

Evangelium śwétego Matthæuþa, 6. Staw, 9-13

Liturgija, 2007, čiść (Duchowne kjarliže 2007: 867)

Wóſce naš na njebju. Wuswéone buž twojo mē. Pšiz k nam twojo kralejstwo. Twója wóla se stań ako na njebju tak teke na zemi. Naš wšedny kléb daj nam žinsa. A wódaj nam naše wiñi, ako my wódawamy našym winikam. A njewjež nas do spytowanā, ale wumóž nas wót wšogu zlego. Pšeto twojo jo to kralejstwo a ta móć a ta cesć do nimernoscži. Amen.

Žórla

Za přečelne spřistupnjenje starych spisow džakuju so Annett Bržanec ze Serbskeho kulturneho archiwa w Budyšinje a Wernerej Měškankej ze Serbskeho muzeja w Choćebuzu. Za wobsahowe a rěčne přehladanje nastawka pak sluša džak Fabianej Kaulfürstej a Ani Pohončowej ze Serbskeho instituta w Choćebuzu resp. w Budyšinje.

Biblia 1868 – Biblia abo to zefe Sswéte Piſmo Starego a Nowego Testamenta, do þerſkeje rézy pschewstawjone, wot nowotki piſne pscheglédane a pscheporéžane. Hudawk Pschuþkego głównego biblijkego towarzstwa. Halu, schischczane a falozone we Kansteinowej biblijowni. 1868.

Biblia 1868 / 2020 – Biblia. Nowošíć na zakłaze serbskeje Biblike z lěta 1868 (wud. Spěchowańskie towarzystwo za serbsku rěc w cerkvi z. t.), Chóśebuz 2020.

Duchowne kjarliże 2007 – Duchowne kjarliże, Budyšyn 2007.

FABRICIUS 1709 – Das Neue Testament Unfers HErrn JEſu Christi in die Nieder=Laufitzsche Wendische Sprache übersetzt und zum Drucke befördert von Gottlieb Fabricio, Predigern in Kahren. Kahren Gedruckt von Joh. Gottlob Richtern. 1709.

Nowowudače delnjoserbskeje biblije 2020: Wokolnosće a tekstowe wosebitosće

NT 1822 – *Ten Nowi Teftament najchogo Kňesa a Wümožnika Jefuša Kristuša do þerbskeje Rezi pfchestawóni wot Gottlieb Fabrizuša nabogego hufchego Fararā a Inspectarā Choschobusu. Na Koſti tichþamich kenž tu Bibliju roſchiráſch púttaju naſpet wöndani. Choschobusu ſchifchcžani podla Johann Gottlieb Kunzaka.* 1822.

Perikopy 2011 – Dolnoserbske perikopy. Biblíiske cytanja za dolnoserbske namše, Cottbus 2011.

ŠEWG 1967 – SCHUSTER-ŠEWG, Heinz (wud.): *Das niedersorbische [Neue] Testament des Miklawuš Jakubica 1548* [= DAW. Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik; 47], Berlin 1967.

ŠEWG 1996 – SCHUSTER-ŠEWG, Heinz (wud.): *Das Neue Testament der niedersorbischen Krakauer (Berliner) Handschrift. Ein Sprachdenkmal des 17. Jahrhunderts* [= Schriften des Sorbischen Instituts; 14], Bautzen 1996.

Literatura

- FASSKE 2004 – FAŠKE, Helmut: *Der Normwandel der niedersorbischen Schriftsprache vom Neuen (G. Fabricius: 1709) zum Alten Testament (J. Fr. Frizo: 1796)*, in: LEHMANN, Volkmar – UDOLPH, Ludger (wud.): *Normen, Namen und Tendenzen in der Slavia. Festschrift für Karl Gutschmidt zum 65. Geburtstag* [= Slavolinguistica; 3], München 2004, s. 329-338.
- JENČ 1880 – JENČ, K[orla] A[wgust]: *Pismowstwo a spisowarjo dełnjołužiskich Serbow. Wot (1548) 1574-1880*, in: Časopis Maćicy Serbskeje 33 (1880), s. 73-154.
- JENČ 1954 – JENČ, Rudolf: *Stawizny serbskeho pismowstwa*. [Zwiazk I], Budyšin 1954.
- JEREMIAS 2014 – JEREMIAS, Joachim: *Das Vater-Unser im Lichte der neueren Forschung*, 1962, in: ZAGER, Werner (wud.): *Jesusforschung in vier Jahrhunderten. Texte von den Anfängen historischer Kritik bis zur »dritten Frage« nach dem historischen Jesus*, Berlin – Boston 2014, s. 327-346.
- KAULFÜRST 2012 – KAULFÜRST, Fabian: *Dolnoserbska Biblija w třích redakcijach* (pśinosk k wuwięseju dolnoserbskeje pisneje ręcy), in: MOTORNYJ, V[olodymyr] – SCHOLZE, D[ietrich] (red.): *Pytannja sorabistky. Materiały XIII Międzynarodnego sorabistyckiego seminaru 7-8 źołtnja 2010 r.*, Lviv – Budyšin 2012, s. 73-104.
- KAULFÜRST 2018 – KAULFÜRST, Fabian: *Dolnoserbska biblija 1868. Informacije*, [Chóšebuz 2018], <https://dolnoserbski.de/biblija/info> (cit. 8. 7. 2021).
- LEHMANN 1930 – LEHMANN, Rudolf: *Geschichte des Wendentums in der Niederlausitz bis 1815 im Rahmen der Landesgeschichte* [= Die Wenden. Forschungen zur Geschichte und Volkstum der Wenden; 2], Langensalza 1930.
- LEIPNER 2017 – LEIPNER, Hartmut S.: *Ksiwda a nažeja. K stawiznam dolnoserbskich ewangelškich křesćjanow we 20. stołęšu*, in: Rozhlad 67/11 (2017), s. 16-20 (1); 12, s. 9-12 (2).
- LEIPNER 2020 – LEIPNER, Hartmut S.: *Dosłowo k nowošićeju serbskeje Biblije wót 1868*, in: *Biblīja. Nowošiće na zakłaže serbskeje Biblije z lěta 1868* (wud. Spěchowańskie towarzystwo za serbsku rěc w cerkwi z. t.), Chóšebuz 2020, s. XI-XVII.
- MIETZSCHKE 1940 – MIETZSCHKE, A[Ilfred]: *Lusatrica aus dem Anfang des 18. Jahrh.* (Ein Beitrag zur Geschichte des Pietismus in der Lausitz), in: Zeitschrift für Slavische Philologie 17/[1] (1940), s. 123-142.
- MIETZSCHKE 1942 – MIETZSCHKE, A[Ilfred]: *Verschiedene Ausgaben des niedersorbischen Neuen Testaments von 1709*, in: Zeitschrift für Slavische Philologie 18/[1] (1942), s. 85-86.
- MUKA 1884 – MUKA, Ernst: *Dełnjołužiske Serbowstwo w lěće 1880*, in: Časopis Maćicy Serbskeje 37/[1] (1884), s. 3-110.
- NORBERG 2011 – NORBERG, Madlena: *Dolnoserbske perikopy*, in: *Dolnoserbske perikopy. Biblíiske cytanja za dolnoserbske namše*, Cottbus 2011, s. 11-18.
- RICHTER 2007 – RICHTER, Reinhardt: *K historiji serbskich spiwarskich kniglow w Dolnej Lužicy*, in: *Duchowne kjarliže*, Budyšyn 2007, s. 879-895.
- SCHLEGEL 2019 – SCHLEGEL, Matthias: *Leben und Werk Johann Friedrich Fritzes*, in: *Johann Friedrich Fritze. Festschrift zum 200. Todestag*, Kolkwitz 2019, s. 15-47.
- SCHWELA 1905 – SCHWELA, G[otthold]: *Přečleženje biblije do dołnoberbskeje rězy*, in: *Drobeńze je þerbskeje historije. K 25 lětnemu jaſoženjskemu þwézeňu Maſchize Sserbſkeje w Dolnej Lužyzy*, Wořejzach 1905, s. 44-50.
- SCHWELA 1927 – SCHWELA, Gotthold: *Bemühungen um die Anwendung der sorbischen Sprache in Gottesdienst und kirchlichem Leben*, in: SKA Bautzen, Nachlass Gotthold Schwela, ZM XXXV 7 D, Bl. 14.
- SIATKOWSKA 1996 – SIATKOWSKA, Ewa: *Udział dialekta chociebuskiego w tworzeniu dołnołužickiego języka literackiego (na podstawie analizy słownictwa Jakubicy i Fabriciusa)*, in: RZETELSKA-FELESZKO, Ewa (red.): *Symbolae slavisticae. Dedykowane pani profesor Hannie Popowskiej-Taborskiej*, Warszawa 1996, s. 255-264.

- /14 STAROSTA 1994 – STAROSTA, Manfred: *Byše a tyše dolnoserbskeje pisneje rěcy*, in: Rozhlad 44/ [7/8] (1994), s. 242-252.
- TEŠNAR 1853 – [TEŠNAŘ], Jan Bedrich: *Sserske Ssłowa k'berskim Hutschobam*, in: Bramborski ßerski Zaßnik 6/15 (1853), s. 59-60; 16, s. 63-64; 17, s. 67-68; 18, s. 71-72.
- TEŠNAR 1887 – Jan Friedrich Tešnař, in: Pratyja fa dolno=lužiskich Sserbow 6 (1887), s. 17-21.
- WJACSLAWK 1952 – WJACSLAWK, Jakub: *Serbska bibliografija*, 2.[.] rozmnoženy a wuporjedzany naklad, Berlin 1952.